

Het verdwenen kasteel in Fort Blauwkapel

MARIJKE DONKERSLOOT-DE VRIJ

In Fort Blauwkapel, gelegen direct ten noordoosten van de stad Utrecht en gebouwd in 1818 als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, zijn voorjaar 1999 de overblijfselen gevonden van het middeleeuwse Huis te Veen. Lang heeft men in onzekerheid verkeerd over de locatie van dit kasteel, dat in de 17e eeuw tot ruïne was vervallen.

De plek van Huis te Veen werd gezocht onder de huidige bebouwing ten noorden van en dichtbij de kerk van Blauwkapel. In het standaardwerk over de Utrechtse kastelen (1995) is te lezen dat er een Huis te Veen, gesticht door de familie Te Veen, zou zijn geweest, maar over de exacte ligging tastte men toen nog in het duister. Een 17e-eeuwse manuscriptkaart, als 18e-eeuwse kopie bewaard in het Nationaal Archief te Den Haag, bleek de oplossing van het probleem te geven en werd daarmee de ultieme primaire bron voor archeologisch bodemonderzoek.

HISTORISCH-KARTOGRAFISCH ONDERZOEK

Bij de op handen zijnde herinrichting van fortdorp Blauwkapel ontstond bij de gemeente Utrecht behoefte aan kennis over de historische structuur. Dit gaf aanleiding tot een,

door mij in 1998 uitgevoerd, historisch-kartografisch onderzoek dat leidde tot de vondst van zeven kaarten uit de periode vóór 1825 met interessante informatie over het fortgebied en de directe omgeving. Het gebied van Blauwkapel en omgeving werd in de 13e eeuw ontgonnen en stond vroeger bekend als De Oostveense Landen. Het wordt op vrijwel alle kaarten van vóór de aanleg van het fort aangeduid door een kruispunt van een oost-west en een noord-zuid lopende weg. Dit zijn de Voordorpse dijk, de vroegere ontginningsbasis met lintbebouwing, en de Kapelweg, die evenwijdig loopt aan de oude percelering. Het waarheidsgehalte van (oude) kaarten wisselt sterk, vooral ten aanzien van de meetkundige betrouwbaarheid en de topografische gegevens. Met andere woorden, wat op de kaart staat moet kritisch bekeken worden. Zo hebben sommigen zich op een

Uitsnede van de kaart van J. van Diepenem en B. Lobé uit 1643-1644, gekopieerd door J. Vermeer in 1798.

verkeerd spoor laten zetten door een gedrukte – en daardoor redelijk goed bekende – kaart uit circa 1720. Het betreft de kaart, uitgegeven door de Wed. Joachim Ottens te Amsterdam, gemaakt ten behoeve van het plan om een kanaal te graven van de stad

Utrecht naar de Zuiderzee¹. Huis te Veen blijkt op die kaart verkeerd gelokaliseerd, ten noorden van de kerk.

Doorgaans is het zo dat prekadastrale kaarten in hoge mate betrouwbaar zijn (Donkersloot-de Vrij, 1995). Het toeval wilde dat een dergelijke kaart uit 1643-1644 heeft bestaan. Het betreft de Kaarte van de Landen gelegen onder de gehuchten van Herverscop, Maartensdijck, Agterwetering, Nieuwe en Bishops Wetering, Blaucapel, Twaalf en Zes Hoeven, in kaart gebracht door de bekende Utrechtse land-

meters Jan van Diepenem en Baltus Lobé (schaal circa 1:5000)². Ik zeg met opzet 'heeft bestaan', want de oorspronkelijke manuscriptkaart is verloren gegaan. Gelukkig zijn er enkele goede 18e-eeuwse kopieën bewaard gebleven. Deze kaart werd oorspronkelijk gemaakt in verband met de grondboekhouding: in de diverse percelen zijn nummers, namen van eigenaars en oppervlakte genoteerd.

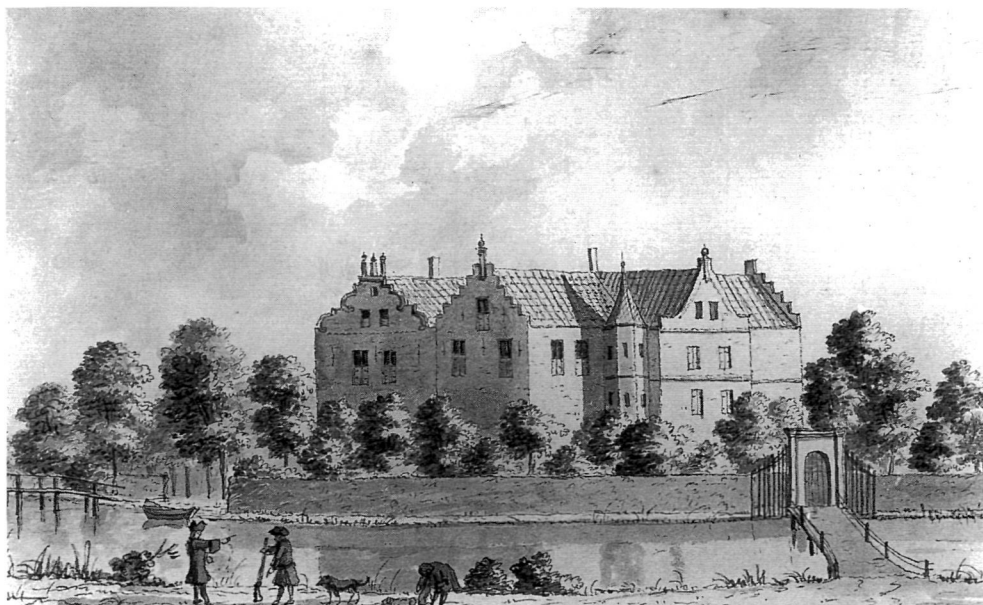
Een afwijkend topografisch detail dat direct opvalt bij het bekijken van deze kaart is dat bij de kruising van wegen in Blauwkapel een vierkantje te zien is in de zuidwesthoek (het gedeelte waar tot voor kort voetbalvelden lagen). Aanleiding voor mij om te veronderstellen dat daarmee de gracht van het verdwenen Huis te Veen werd aangeduid.

OPGRAVING

Duidelijk was dat alleen archeologisch bodemonderzoek deze veronderstelling zou kunnen bevestigen. De tip werd doorgegeven aan de stadsarcheologen, die op hun beurt besloten actie te ondernemen. Vreugde was er toen na nog geen twee uur graven (met groot materieel) op een diepte van ongeveer anderhalve meter onder het maai-veld de eerste kloostermoppen werden aangetroffen. Dat de resten van het kasteel op die diepte onder de oppervlakte liggen, komt door de ophoging van het gebied met circa 1,40 m zand, ten dele materiaal uit de fortgracht die werd gegraven in 1818.

Het archeologisch proefonderzoek leverde een aantal interessante gegevens op³. De circa 18 m brede gracht rond het huis bleek grotendeels opgevuld met het afbraakpuin ervan. Aan de zuidzijde bevinden zich brughoofden. Daar lag de toegang tot het kasteel, dat uit twee gedeelten heeft

Huis Te Veen getekend door L.P. Serrurier in 1726.

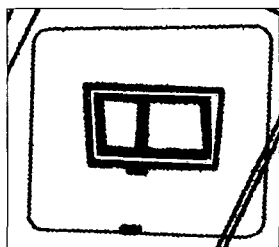

bestaan. Dit is ook te zien op een tekening van L.P. Serrurier uit 1726, die vermoedelijk gebruik gemaakt heeft van een oudere tekening. Immers, het kasteel was al in de 17e eeuw een ruïne. Van Serrurier wordt nogal eens gezegd dat zijn topografische tekeningen op fantasie berusten. Deze tekening lijkt zo gek nog niet. Het totale complex met

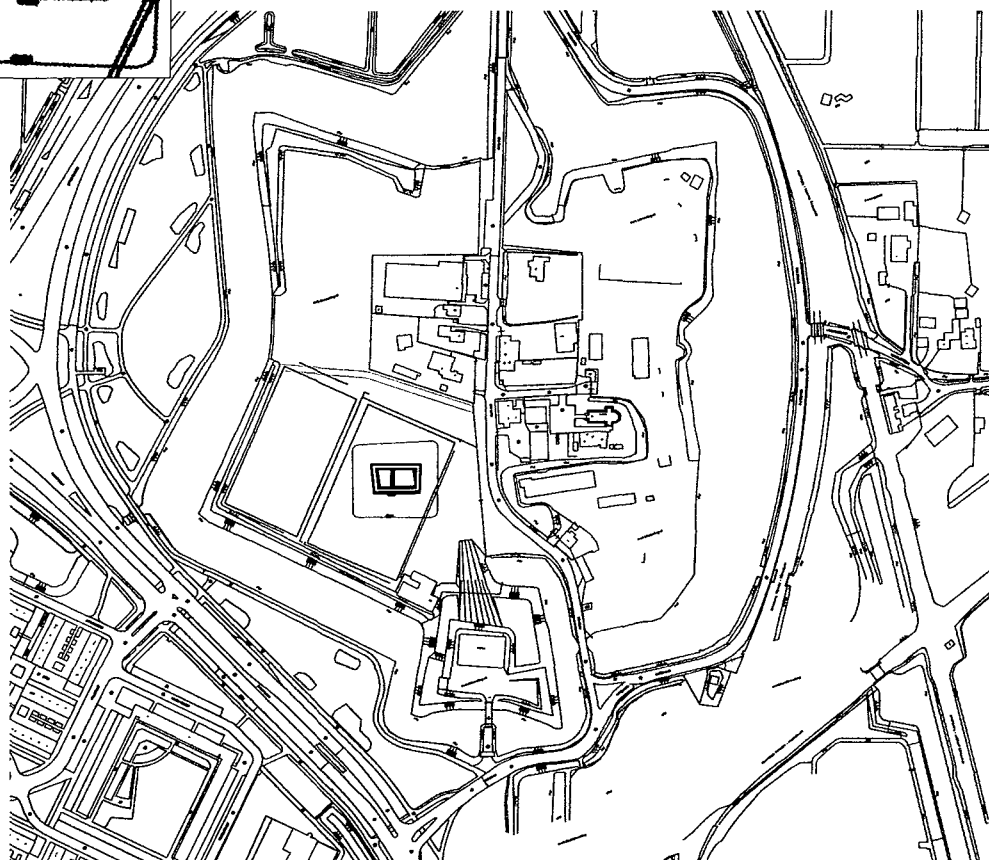
gracht beslaat een vierkant van 51 x 51 m.

De baksteenformaten geven een datering van rond 1400. Ook werden oudere paalgaten ge-

vonden uit de 13e eeuw, mogelijk van een bouwsel uit de ontginningstijd. Voorts nog een aardlichaam, vermoedelijk van een verschansing uit 1787 die voorafging aan de bouw van het fort rond het dorp van Blauwkapel⁴. Door de uitkomsten van het archeologisch onderzoek is inmiddels besloten om bij de herinrichting van Blauwkapel de kasteellocatie vrij te houden van woningbouw.

De situering van het Huis Te Veen binnen het huidige Fort Blauwkapel.

Publiek en pers bij de opgraving in april 1999.

A VANISHED CASTLE IN FORT BLAUW- KAPEL

Situated to the northeast and contiguous to the city of Utrecht is the fortress of Blauwkapel (1818), that was constructed as a part of the 'Nieuwe Hollandse Waterlinie'. Here the buried remains of the castle Huis te Veen (ca. 1400) have been found. A map, made for land-administration in 1644, shows the site and made a successful excavation possible.

NOTEN

- 1 Vier exemplaren bevinden zich in Het Utrechts Archief, respectievelijk TA 279, 280, 281 en THA Aa 2.3(B).
- 2 NA Genie-archief, situatiekaart O-16. Voor de verdere beschrijving van deze grote kaart (108 x 300cm), zie: Y.M. Donkersloot-de Vrij, 1981, p. 93, nr. 322.
- 3 Een kort verslag van de hand van R. van der Mark, is te vinden in: *Archeologische Kroniek* Provincie Utrecht, 1998-1999 (pp. 99-102).
- 4 Op militaire kaarten is daar het een en ander van weergegeven, zie o.a. *Plan de la ville d'Utrecht* uit 1787, door J.A. Hesselink (Het Utrechts Archief, H.A. S 87.3).

LITERATUUR

- DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M. (1981). Topografische kaarten van Nederland voor 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten – aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven – toegelicht en beschreven. (Proefschrift RU Utrecht). Groningen.
- DONKERSLOOT-DE VRIJ, Y.M. (1995). Topografische kaarten van Nederland uit de 16de tot en met de 19de eeuw. Een typologische toelichting t.b.v. het gebruik van oude kaarten bij landschapsonderzoek. Uitgeverij Canaletto, Alphen a/d Rijn.
- KOK, D., K. VAN DER GRAAF & F. VOGELZANG (RED.) (2000). *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht, 1998-1999*. Uitgegeven door de Provincie Utrecht en de Stichting Publicaties Oud-Utrecht, Utrecht.
- OLDE MEIERINK, B. ET AL. (RED.) (1995). *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht*. Matrijs, Utrecht.